

Warszawa, 2023.07.24

Dr hab. inż. Piotr F. Borowski, prof. AFiB

Akademia Finansów i Biznesu Vistula

ul. Stokłosa 3

02-787 Warszawa

Recenzja rozprawy doktorskiej

Recenzja pracy doktorskiej mgr. Roberta Turka została przygotowana w odpowiedzi na pismo o numerze R-WZ-BD-510-14/2019 z dnia 31.05.2023 Rady dyscypliny naukowej *Nauki o zarządzaniu i jakości* Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej. Tytuł rozprawy doktorskiej jest następujący: Świadomość ekologiczna pracowników w zarządzaniu strategicznymi instytucjami sektora bankowego.

Przy sporządzaniu opinii sprawdziłem, zgodnie z wytycznymi, czy warunki stawiane rozprawom doktorskim, a zarazem cechy, jakie powinna wykazywać recenzowana dysertacja, które zostały określone w art. 187 *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* zostały spełnione.

Charakterystyka rozprawy doktorskiej

Warunki stawiane rozprawom doktorskim, a zarazem cechy, jakie powinna wykazywać recenzowana dysertacja, zostały określone w art. 187 *Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym*. Rozprawa doktorska ma prezentować ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Ponadto, przedmiotem rozprawy doktorskiej ma być oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej. Stosując się do powyższych wymagań, sprawdziłem a następnie oceniłem trzy zasadnicze aspekty. Po pierwsze czy rozprawa doktorska mgr. Roberta Turka, który ubiega się o nadanie stopnia doktora w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną. Po drugie czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez doktoranta ubiegającą się o nadanie stopnia doktora. Po trzecie czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej. Zgodnie z Ustawą pozytywna

recenzja musi być wynikiem pozytywnej oceny wszystkich trzech poruszonych zagadnień, które podlegają ocenie.

Rozprawa doktorska mgr. Roberta Turka składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, 3 załączników oraz bibliografii liczącej 310 pozycji literaturowych, 11 aktów prawnych oraz 48 stron internetowych.

Czy rozprawa doktorska mieści się w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości?

Rozprawa doktorska mgr. Roberta Turka zatytułowana „Świadomość ekologiczna pracowników w zarządzaniu strategicznymi instytucjami sektora bankowego” omawia zagadnienia związane z metodami zarządzania stosowanymi przez przedsiębiorstwa sektora bankowego. Autor rozprawy przeprowadził badania empiryczne mieszczące się w dyscyplinie nauki o zarządzaniu. Badania dotyczyły przede wszystkim zagadnienia związanego z zarządzaniem bankami jako przedsiębiorstwami mającymi szczególnie istotne znaczenie dla funkcjonowania i rozwoju zielonej gospodarki. Celem poznawczym rozprawy doktorskiej było sprawdzenie czy przedsiębiorstwa sektora bankowego wykorzystują świadomość ekologiczną pracowników do modyfikowania zarządzania strategicznego w kierunku bardziej zielonego działania, wpływając w ten sposób na swoją pozycję i sukcesy rynkowe.

Doktorant postawił pytania badawcze, które miały na celu uzyskanie wiedzy na temat rzeczywistości funkcjonowania banków w aspekcie zielonej działalności, niezależnie od indywidualnych opinii na jej temat. Główne pytanie badawcze dotyczące poziomu wiedzy ekologicznej pracowników zatrudnionych w polskim sektorze bankowym oraz jego stopniu wpływu na działania w obszarach związanych z zielonym strategicznym zarządzaniem mieści się w dyscyplinie nauk o zarządzaniu i jakości.

Przeprowadzenie badań metodą badań wtórnych (przeprowadzenie analizy piśmiennictwa, w tym opracowań i danych statystycznych, z elementami badania opisowego oraz badanie dokumentów) oraz metodą badań pierwotnych (ankiety i wywiady) jest zgodne z metodą badań stosowanych w naukach społecznych, w tym w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości.

Na zakończenie rozprawy doktorskiej Autor przedstawił rozważania odnoszące się do zarządzania i strategii wdrażanych w badanych przedsiębiorstwach, które również dotyczą nauk o zarządzaniu i jakości. Autor odniósł się do postawionych hipotez i dokonał ich weryfikacji, które podobnie jak wcześniejsze części rozprawy doktorskiej zostały opisane w

sposób odnoszący się do nauk o zarządzaniu i jakości. Podsumowując stwierdzam, że rozprawa doktorska mieści się w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości, co oznacza, że pierwszy warunek został spełniony.

Czy rozprawa doktorska wykazuje umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez osobę ubiegającą się o nadanie stopnia doktora?

Doktorant w swojej dysertacji po dokonaniu przeglądu literatury przedstawił problem badawczy i postawił pytania badawcze a na ich podstawie opracował hipotezy badawcze. Wyznaczony problem badawczy przybrał formę ogólnych i szczegółowych pytań badawczych wymagających rozstrzygnięcia w ramach realizowanej procedury badawczej. Główne pytanie badawcze zostało sformułowane w następujący sposób: Jaki jest poziom wiedzy ekologicznej pracowników zatrudnionych w polskim sektorze bankowym oraz w jakim stopniu wpływa on na działania w obszarach związanych z zielonym strategicznym zarządzaniem? W celu udzielenia odpowiedzi na to pytanie Autor dysertacji postawił sześć szczegółowych pytań, które pozwoliły na doprecyzowanie głównego problemu badawczego. W następnym kroku prowadzonych badań, Autor sformułował hipotezy stanowiące przypuszczenie dotyczące procesów, zjawisk i zależności występujących w analizowanych bankach. Główna hipoteza stanowiła, że wiedza ekologiczna pracowników przedsiębiorstw sektora bankowego w Polsce ma charakter powierzchowny. Brakuje powszechnej, proaktywnej, świadomości ekologicznej. Natomiast 6 hipotez pomocniczych (szczegółowych) wskazywało m.in., że im silniejsza pozycja konkurencyjna banku, tym większy nacisk wyższej kadry zarządzającej na wprowadzanie rozwiązań proekologicznych. Jedną z postawionych hipotez szczegółowych była bardzo interesująca, gdyż stanowiła, że przedsiębiorstwa sektora bankowego nie zapewniają swoim pracownikom odpowiedniej pod względem ilościowym i jakościowym wiedzy niezbędnej do kształtowania świadomości ekologicznej.

Następnie Doktorant określił metody i techniki badawcze, oraz narzędzia badawcze adekwatne do przyjętych wcześniej założeń. Narzędzia badawcze zostały przygotowane i opracowane w formie kwestionariuszy: kwestionariusz ankiety i kwestionariusz wywiadu. Ankieta zawierała 24 pytania merytoryczne, natomiast kwestionariusz wywiadu składał się z 12 pytań merytorycznych. Wszystkie pytania wywiadu miały charakter otwarty.

Ten kierunek prowadzenia badań naukowych jest właściwy i wskazuje na umiejętność prowadzenia pracy badawczej przez doktoranta. Doktorant w swojej dysertacji przeprowadził badania na grupie banków wyłonionych w sposób celowy. Przy wyborze banków będących obiektami badania Autor dysertacji oparł się na bankach, które w 2019 roku były notowane na

Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie a mianowicie: PKO BP, Pekao SA, ING Bank Śląski, Bank Millennium, Citi Bank Handlowy, Bank Ochrony Środowiska, Alior Bank, BNP Paribas, Santander Polska oraz mBank. Do badań kwestionariuszowych Doktorant wytypował oddziały i placówki banków działające na terenie województwa śląskiego. W każdym mieście liczącym powyżej 100.000 mieszkańców badanie prowadzone było w dwóch losowo wybranych oddziałach lub placówkach, a w mniejszych miastach w jednej placówce. Doktorant opracował procedurę badawczą, którą przedstawił na rysunku 15. Wskazuje to na umiejętność przygotowania a następnie przeprowadzenia badania.

Doktorant przeprowadził ankiety wśród pracowników, którzy udzielili odpowiedzi na poszczególne grupy pytań i wypowiedzieli się na temat swoich przełożonych, współpracowników oraz siebie samych. Prezentacja i analiza udzielonych odpowiedzi pozwoliła by wyniki uzyskane w oparciu o analizę danych można było odnieść do wcześniejszych wypowiedzi osób zarządzających będących uczestnikami wywiadów. Dzięki temu możliwe było porównanie i przeanalizowanie wypowiedzi obu grup respondentów. Wyniki badań pokazały, że w działalności ekologicznej banków oraz ich pracowników i klientów coraz większą uwagę zwraca się na zmniejszanie własnego „śladu węglowego” i dążenie do zeroemisyjności.

Ważnym spostrzeżeniem Doktoranta, powstałym na podstawie wyników badań, było zauważenie, że dominującymi postawami są postawy bierne, gdyż proporcjonalnie niewielka liczba uczestników badania uznała swoją aktywność jako zdecydowanie proekologiczną. Doktorant postanowił sprawdzić, czy aktywność ekologiczna respondentów jak i ich postrzeganie proekologiczności jest skorelowana z płcią respondentów. Czy są zauważalne istotne zależności między płcią, a sposobem w jaki respondenci ocenili działalność proekologiczną. Przeprowadzona analiza statystyczna pozwoliła stwierdzić istnienie zależności między płcią respondentów i udzielonymi odpowiedziami. Następnie Doktorant zbadał kilka kolejnych korelacji np. płeć a ocena inicjatyw ekologicznych oraz edukacyjnych banków czy też płeć a ocena efektów inicjatyw proekologicznych oraz edukacyjnych banków. Badanie tego typu korelacji przez Doktoranta pokazało jego dogłębne zainteresowanie tematem i stanowiło istotny element wskazujący na samodzielność prowadzenia badań naukowych.

Mgr Robert Turek zweryfikował postawione hipotezy. Większość z nich była zweryfikowana pozytywnie. Bardzo ważne z punktu oceny pracy doktorskiej jest przedstawienie przez Doktoranta powstałych problemów związanych z weryfikacją niektórych hipotez, których nie można było jednoznacznie ocenić. Takie przedstawienie

wyników badań świadczy o wysokim poziomie naukowym Doktoranta, który podjął próbę interpretacji zaistniałych faktów.

Krytyczne uwagi związane z opisem banków jak i obliczeniami statystycznymi zostały przedstawione w części recenzji dotyczącej błędów występujących w dysertacji.

Po przeprowadzeniu badań Doktorant dokonał wnikliwej dyskusji wyników a wnioski umieścił w części nazwanej zakończeniem. Lepiej byłoby gdyby Autor dysertacji wydzielił odrębnie wnioski i oddzielnie zakończenie.

Podsumowując tę część recenzji mogę stwierdzić, że Autor wykazał się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, zatem drugi warunek został spełniony.

Czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, oryginalne rozwiązanie w zakresie zastosowania wyników własnych badań naukowych w sferze gospodarczej lub społecznej?

Problemem naukowym przed którym stanął doktorant było przeanalizowanie czy banki są instytucjami mającymi szczególnie istotne znaczenie dla funkcjonowania i rozwoju zielonej gospodarki. Oryginalnym podejściem było sprawdzenie czy banki, które umożliwiają sprawny przepływ środków finansowych oraz pośrednio sterują procesami modernizacyjnymi i innowacyjnymi w gospodarce, są rzeczywiście autentycznymi zielonymi podmiotami rynkowymi. Czy banki stanowią wzór do naśladowania przez inne podmioty jak i przez swoich interesariuszy. Doktorant podjął się przeprowadzenia badań dotyczących zielonej bankowości oraz podjął próbę dokonania oceny, w jakim stopniu idea zielonego zarządzania znajduje odzwierciedlenie w strategicznym zarządzaniu zasobami ludzkimi banków. Dzięki zrealizowanym badaniom Doktorant mógł wypracować rekomendacje dotyczące zarządzania zasobami ludzkimi w sektorze bankowym.

Doktorant po przeprowadzeniu badań zauważył we wnioskach, że wyniki badań oraz weryfikacja hipotez odnosiły się tylko do części banków reprezentowanych sektor bankowy (próba badawcza), ale banki te obejmowały największe i najsilniejsze banki, zatem można uznać, iż odzwierciedlały ogólną tendencję dla całego rynku usług bankowych. Wartością badań jest pokazanie działań, które w najbliższych latach będą podejmowane przez wszystkie banki w Polsce i Unii Europejskiej. Wyniki badań można zatem uznać za rekomendacje dla sektora bankowego.

Autor rozprawy przedstawił oryginalne rozwiązanie postawionego problemu naukowego, którego wyniki mogą być stosowane w praktyce gospodarczej przez menedżerów

przedsiębiorstw, zwłaszcza banków, zatem trzeci warunek recenzji jest również pozytywnie oceniony.

Uwagi dotyczące istotnych błędów

Autor rozprawy doktorskiej omawiał i analizował 10 wybranych banków notowanych na Giełdzie Papierów Wartościowych. W tabeli 13 przedstawił podstawowe informacje charakteryzujące banki uczestniczące w badaniu. Niestety dane zawarte w tej tabeli w wielu miejscach są błędne. Bank Handlowy w Warszawie SA wszedł na GPW w roku 1997 a nie jak podaje Autor rozprawy w 2000. W roku 2000 nastąpiło połączenie Banku Handlowego z Citibankiem. Fuzja obu banków nastąpiła w 2001 a od roku 2003 nazwa prawna: Bank Handlowy w Warszawie S.A., marka Citibank Handlowy. Od roku 2007 funkcjonuje nowe logo banku: Citi Handlowy. Wątpliwości budzi też data powstania banku Millennium podana przez Autora rozprawy jako rok 1980. Bank Millennium jako Bank Inicjatyw Gospodarczych BIG SA został założony w roku 1989. Podobnie data powstania Santander Polska. Bank powstał na bazie dwóch banków: Banku Zachodniego we Wrocławiu i Wielkopolskiego Banku Kredytowego w Poznaniu, które po połączeniu stanowiły bank WBK BZ. Oba banki nie powstały w 1980 roku jak podaje Autor.

Autor w tabeli 13 wpisał błąd w polu dotyczącym liczby klientów Banku Handlowego. Natomiast zwykła kwerenda pozwala na stronie Banku znaleźć następującą informację: Bank Handlowy w Warszawie SA to jedna z największych instytucji finansowych w Polsce, oferująca pod marką Citi Handlowy bogaty i nowoczesny asortyment produktów i usług bankowości korporacyjnej, inwestycyjnej i detalicznej. Bank Handlowy obsługuje 5,4 tys. klientów korporacyjnych i ok. 622 tys. klientów indywidualnych poprzez nowoczesne kanały dystrybucji oraz sieć 18 oddziałów. Przynależność do Citigroup, największej na świecie instytucji finansowej, zapewnia klientom Banku Handlowego dostęp do usług finansowych w ponad 100 krajach. Są to dane z II kw. 2022 i Autor mógł taką informację zawrzeć.

Autor dysertacji bada jako jeden z banków Bank Pekao SA (Bank Polska Kasa Opieki SA) natomiast błędnie używa nazwy PKO SA. Bank PKO SA nie istnieje. Jest to rażący błąd w doktoracie. Natomiast istnieje Bank Powszechna Kasa Oszczędności Bank Polski SA, który posiada logo PKO BP.

Obliczając korelację Autor nie podał jaka to jest korelacja np. korelacja Pearsona i nie pokazał w jaki sposób korelacja ta została policzona. Autor w pracy zastosował współczynnik

χ^2 który jest testem χ^2 i podobnie jak przy korelacji nie wskazał w jaki sposób test χ^2 został zrealizowany. W jaki sposób w teście χ^2 (chi-kwadrat) została obliczona wartość oczekiwana a w jaki sposób wartość obserwowana?

Powyższe uwagi pokazują jakie zasadnicze błędy pojawiły się w dysertacji, jednak pomimo tych zastrzeżeń, można stwierdzić, że wymagania stawiane dysertacji doktorskiej zostały spełnione w wystarczającym stopniu.

Uwagi dotyczące zauważonych błędów i uchybień edytorskich.

Autor dysertacji nie uniknął pomyłek edytorskich, stylistycznych i uchybień redaktorskich.

Autor na str. 175 napisał „Bankiem, w którym badani pracownicy mieli najmniej zróżnicowany wiek było Millennium...” natomiast miał na myśli staż pracy.

Na str. 180 Autor napisał „...na rysunku 24...”, natomiast powinno być na rysunku 23.

W przypisach Autor stosował inicjał imienia i nazwisko, natomiast od przypisu 493 zmienił styl i zaczął od nazwiska (dwa ostatnie przypisy).

Wspomniane błędy edytorskie nie wpływają na ocenę dysertacji.

Na rysunku 17 Autor przedstawił liczbę menedżerów w podziale na płeć respondentów. W pozycji Citi BH jest wpisane „0” co mogłoby oznaczać, że w banku nie ma menedżerów. Warto by było pod rysunkiem wyjaśnić tę liczbę. Wnioskuje, że Autor nie zdobył danych, choć może rzeczywiście oddział banku funkcjonuje bez menedżerów? Analogiczna uwaga do rysunku 22.

W pracy Autor wyjaśnił dlaczego używa zamiennie pojęć przedsiębiorstwo i firma i w podrozdziale 2.4 a później w zakończeniu Autor napisał: „...firmy sektora bankowego ...” Jest to sformułowanie niezręczne, gdyż sugeruje, że w sektorze bankowym Autor badał nie tylko banki ale jeszcze inne przedsiębiorstwa (n.b. w naukach o zarządzaniu używa się pojęcia przedsiębiorstwo a nie firma). Przedsiębiorstwo działa pod firmą...i tu wpisuje się nazwę przedsiębiorstwa (Art. 43 KC). Autor podjął próbę wyjaśnienia tych pojęć w podpunkcie 1.2 (str. 23-24).

Kolejnym zauważonym błędem jest numeracja szczegółowych hipotez badawczych. Autor zaczął numerację hipotez od numeru 7 zamiast od numeru 1 (str.125).

Autor we wstępie pracy użył akronimu ESG, natomiast wyjaśnienie tego akronimu znalazło się dopiero w przypisie 285 na stronie 96. Poprawnie powinno pisać pełną nazwę, kiedy pojawia się po raz pierwszy i dopiero w nawiasie akronim.

Podobna uwaga dotyczy ZZL. Tego akronimu Autor nie wyjaśnił a w opisie pod rysunkiem 4 popełnił błąd pisząc strategia zasobów ludzkich, gdyż w zdaniu wprowadzającym do tego rysunku użył sformułowania ZZL (czyli zarządzanie zasobami ludzkimi).

Autor dysertacji używa wymiennie KNF oraz UKNF, co nie znajduje merytorycznego uzasadnienia.

Konkluzja

Wszystkie trzy elementy stawiane rozprawom doktorskim (z zastrzeżeniami omówionymi powyżej) zostały spełnione, zatem stwierdzam, że Pan mgr Robert Turek może otrzymać stopień doktora w dyscyplinie nauki o zarządzaniu i jakości. Wniosuję o dalsze pozytywne procedowanie przez Radę Dyscypliny Naukowej *Nauki o zarządzaniu i jakości* Wydziału Zarządzania Politechniki Częstochowskiej.

dr hab. inż. Piotr F. Borowski, prof. AFiB Vistula